

Kaporszakáll és Kalasnyikov

Hlavacska András interjúja

Miklós Ágnes Katával

Miklós Ágnes Kata irodalomtörténész, a PPKE BTK VJTK Óvó- és Tanítóképző Tanszékén főiskolai tanár. Tíz-éves kora óta rajong értük, de viszonylag későn kezdett a krimikről írni: 2005–2006 között a marosvásárhelyi A Hét hetilapban publikált egy több mint húszrészes, a detektívirodalommal foglalkozó esszesorozatot. Azóta két, a detektívtörténetek újraolvasásával foglalkozó kötete jelent meg.

▼ **A nyolc fogaskerék esete és a Bűnös szövegek olvasásakor elsőként nem is az áldozatválasztás, az elemzett művek ragadják meg az olvasó figyelmét, sokkal inkább a modus operandi, az elkövetés módja – az, ahogyan krimikről ír. Egy hagyományosabb irodalomtudományi megközelítés helyett miért az esszé műfaját választotta?**

✓ Azt szoktam mondogatni, hogy olyan vagyok, mint a viccbeli Szerjozsa, aki bármit akar összerakni a traktorgyárból hazacsent alkatrészekből, végül mindig Kalasnyikov lesz belőle. Ez az én esemben persze úgy fest, hogy ha valamihez hozzálátok, abból esszé lesz vagy kötényruha, esetleg párnahuzat. Végző soron amúgy nem is vagyok rossz társaságban: Agatha Christie írja az önéletrajzában, hogy pályája elején nagyjából egyforma elégedettség töltötte el, amikor befejezett egy novellát, vagy kihímzett egy párnahuzatot.

Amennyiben viszont figyelmen kívül hagyjuk a párnahuzatokat vagy a kötényruhákat, főként pedig a traktoralkatrészekből készült Kalasnyikovokat: az én igazi műfajom tagadhatatlanul az esszé. Lehetőséget ad stílusjátékokra, szabad asszociációkra, kötetlen(ebb) megközelítésekre, és nem utolsósorban épp arra alkalmas, ami ebben a két kötetben elsődleges szándékom volt: olyan módon kezelni a témát, ami nem bátortalanítja el az olvasót. Azt, ahogyan írok, vagy legalábbis azt, ahogyan írni szeretnék, leginkább úgy tudnám jellemezni, mint egy felhívást az olvasó felé: „Gyere, húzd kicsit közelebb a széked, hadd mesélek valamit.” Ha a visszajelzéseket nézem: valószínűleg az olvasók szívesen húzták közelebb a széküket, hogy meghallgassák, miket fecsegek össze. Az például roppantul izgalmas érzés, hogy az egyik kötet 2009-es, a másik meg 2018-as, de ahányszor meghívunk valahová krimikről beszélgetni, szinte mindig vannak a közönségben olyanok, akik dedikálni szeretnék a saját (általában „használt, de megkímélt állapotú”) példányaikat, esetenként akár mind a kettőt. És azt se fogom elfelejteni már sosem, amikor néhány évvel ezelőtt egy szakdolgozó-témavezető megbeszélésen a szakdolgozóm minden figyelmeztetés nélkül előrántott a táskájából egy *Bűnös szövegeket*, hogy dedikáljam a témabejelentő lapok mellett azt is.

▼ **A krimi – legyen szó irodalmi vagy filmes alkotásokról – még ma is egy stigmatizált, sokak szerint nem komolyan vehető műfaj. Ha szabadabb, könnyedebb stílusban születnek értelmezések a műfajról vagy egyes darabjairól, az nem erősíti tovább azt a benyomást, hogy ezek az alkotások nem érdemesek komoly tudományos érdeklődésre?**

✓ Nos, ettől a kérdéstől most egy pillanatra felsejlett előttem a kép, amint ott ülök molyette házikobátomban, pöfögő lombikok és göredek között, az irodalomtörténet-írás gonosz Moriarty professzoraként, akinek van egy nagy és titkos terve, mégpedig az, hogy olyan dolgokat írjon, amelyek véglegesen elássák a krimiit a komoly tudományos érdeklődés számára. (Töredelmesen bevallom, igazán elragadó kép volt.)

Komolyabbra fordítva a szót, meglehetősen sokan és sokféleképpen írnak a krimiről (bár nyilván nem annyian és annyiféleképpen, ahányan krimiit írnak), de mindenkinek más a stratégiája, a célja vagy az attitűdje. Az enyém, mondjuk így, elsősorban olvasóközpontú megközelítés. Amikor a krimikről beszélek, leginkább olvasóként definiálok magam – igaz, olyan olvasóként, aki olyan szavakat használ, mint „narratíva” vagy „nézőpontváltás”, de akkor sem valamiféle akadémiai pulpitusról akarom megszólítani a többi olvasót.

Amúgy viszont, ha azt feltételezzük, hogy a kérdésben megfogalmazottak igazak, bizony elég nagy bajban lehet a kaporszakállas irodalomtudomány. Ha az én kétkötetes munkásságom a komplett akadémiai közélet számára ellehetetleníti azt, hogy komolyan beszélhessenek a krimikről, akkor talán mégiscsak én vagyok Moriarty professzor... (Ez pedig továbbra is fantasztikus érzés, de tényleg.)

➤ **A *nyolc fogaskerek* esetében említi, hogy a bűnügyi regények negatív társadalmi megítélésében a kiadványok szerkesztettsége – pontosabban azok hiánya –, esetenként a fordítások silánysága is szerepet játszik. Választott példája, a magyar Sherlock Holmes-fordítások jól szemléltetik ezt a problémát. Az utóbbi években történt ebben valamilyen elmozdulás, vagy ez még mindig jellemző a műfajra?**

✔ Jelentősen megnehezíti a válaszadást, hogy a krimi-könyvkiadás esetén egy olyan területről beszélünk, ahol rendkívül nagy a diverzitás kiadói stratégiákban és minőséggel kapcsolatos elvárásokban egyaránt. Az elmúlt évtized során az Alexandra és az Ulpius kiesésével meglehetősen szűkszűzű a detektívtörténeteket (is) közzé tevő kiadók listája, de továbbra is sokan vannak és sokfélék, a fordítás és kiadás minősége pedig továbbra is elsősorban kiadói ethosz és korrektség kérdése. Magyarán, a krimikiadás még mindig olyan mező, ahol dúsan burjánozhatnak egymás mellett csapnivaló és ragyogó fordítások egyaránt. Az Európa tett egy fontos lépést a Christie- és Chandler-életmű részleges újrafordításával, a kritikai(nak nevezhető) kiadások nyomdába adásával, de alapvetően minden kiadó saját döntése, hogy mennyi energiát fektet bele igazán jó fordítások elkészítésébe. Igen, még mindig van úgy, hogy „ez csak krimi, hát nem mindegy?” Tudja fene, talán mégiscsak fel kéne másznom szónokolni kicsit arra az akadémiai pulpitusra, ha már ekkora hatásom van...

➤ **A krimi elemzésével kapcsolatban egyik érdekes megállapítása, hogy a műfaj első Nagy Detektívjeinek nincsen múltja, az előtörténetükről alig tudunk meg valamit, mintha a semmiből jönnének. Mi ennek a funkciója? A 20–21. század során változik ez (például a kemény krimiben)?**

✔ Az első Nagy Detektívek (akár Poe, akár Conan Doyle hőseiről van szó) nem hús-vér figurák, csak az Okos Ember archetípusának megjelenítései. Épp ezért tudunk meg például annyi fölösleges apróságot Sherlock Holmes pipadohány-tárolási meg újságotolvasási szokásairól, hogy ezzel az író el-takarja előlünk: az általa olyannyira hatásosan prezentált figura valójában csak egy papír képkivágás valamelyik viktoriánus magazinból. Conan Doyle nem azért nem írta meg Holmes háttérét, mert ne lett volna hozzá fantáziája, hanem mert nem érezte fontosnak. Akinek nincs múltja és nincsen magánélete, csak akkor létezhet, ha valami más ad neki létjogosultságot, Holmes személye pedig azonos a funkciójával. Ő A Detektív, és ennyi legyen elég.

Nyilván az olvasóknak ez már akkor sem volt elég, gondoljunk csak a számos Holmes-pastiche-ra, a rengeteg spekulációra vagy éppenséggel a Baker Street Irregulars rajongókörre. (Az olvasói igényeket amúgy igen ügyesen illusztrálta a Moffat–Gatiss szerzőpáros a *Sherlock* sorozat harmadik évadában az Anderson köré csoportosult futóbolondokkal. Érdemes megnézni.) A későbbi korok krimiszerzői leginkább a már kezdetekben is jelen lévő olvasói igényeknek mentek elébe azzal, hogy a detektíveket minél több emberi tulajdonsággal ruházták fel. Persze, ez azért a legtöbb esetben csak további toposzok beépítését eredményezte (a rendőrkrimikben például biztosan van egy elvált, egy alkoholista, egy egyedülálló szülő stb.), de minél inkább közelítünk a jelenhez, annál inkább háromdimenzióssá alakulnak a figurák a kezdeti síkbokhoz képest.

A kortárs olvasó már nem éri be az ájult csodálattal egy absztrakt észlány iránt, hanem valódi vért akar, valódi szenvedélyt, valódi konfliktusokat. Olyan detektívfigurák érdeklők inkább, mint a vívódó-töprengő Wallander felügyelő, Henning Mankell hőse, vagy az alkohollal és kábítószerrel küzdő Harry Hole Jo Nesbø regényeiben, de említhetnénk akár Endeavour Morse felügyelőt is, akit a magyar közönség elsősorban tévésorozatokból ismer (*Morse, Oxfordi gyilkosságok*). És ha már szó esett Sherlock Holmesról, bizony egyáltalán nem véletlen, hogy a 21. századi feldolgozások (filmen és tévésorozatokban egyaránt) erőteljesen humanizálták a valaha kétdimenziós figurát.

➤ **A krimikről szóló tudományos munkákban nincs megegyezés azt illetően, hogy le szabad-e lőni a poént, fel szabad-e tárni egy eset rejtélyeit, ha az elemzés azt kívánja. Írásaiban Ön következetesen kerüli a spoilereket, mások fittyet hányanak erre a szabályra. Hogyan értékeli ezt a kétféle írói stratégiát?**

✔ Ilyen esetekben persze mindenki a saját szerzői stratégiájára esküszik, de ez most több annál: számomra a spoiler (a „rontóc”) tabu. Etikátlannak érezném, ha előre lelőném a poént, bármennyi-

re megkönnyítené ez néha a dolgom. Legyünk realisták, az olvasók sokféleképpen és sokféle okból olvasnak krimi, de ha nem a rejtélyekre – és köztük a legnagyobbra, a „whodunit”-ra, vagyis a „ki a gyilkos”-ra – lennének kíváncsiak, nyilvánvalóan valami mást olvasnának, nem pedig detektívtörténetet. Elvenni tőlük a tevékenységük célját és indokát olyan lenne számomra, mint kivenni egy gyerek kezéből a csokoládét. Magam is rendkívül morcos vagyok, ha valaki előre elmeséli nekem, mi lesz majd az utolsó tíz oldalon, amikor én még csak a huszadiknál járok.

Különösen nehéz persze az teszi a helyzetet, hogy vajmi kevéssé lehet arra bázírozni, „á, ezt a krimiét úgyis olvasta mindenki”. Talán az egyetlen olyan mű, ami most eszembe jut, és amiről azt feltételezem, mindenki tudja már, mi benne a „poén”, a *Gyilkosság az Orient Expresszen*. (Mókás amúgy, hogy Dame Agathának nem voltak olyan skrupulusai, mint nekem: a *Nyílt kártyákkal* egyik jelenetében magával Poirot-val kotyogtatja el az Orient Expressz rejtélyét, amikor az megmutatja az egyik szereplőnek a gyilkos eszközt.) De ott van például az egyik alapvető kriminovella, Poe-tól *A Morgue utcai kettős gyilkosság*. Hiába telt el száznyolcvan év a megszületése óta, nem lehetek biztos abban, hogy ne érne meglepetésként most egyes olvasókat, ha elárulom, hogy a gyilkos egy... egy... Na, ugye. Nem megy ez nekem.

► **Hogyan látja a tiszta krimi és az irodalmi hibridek, a crossoverek alakulását irodalomtörténeti szempontból?**

✓ A 21. század (legalábbis eddig) leginkább a műfajkeveredések időszakának látszik. Nem hinném, hogy a „tiszta krimi” teljesen eltűnik majd, de egyre több krimi is tartalmazó crossovert lehet prognosztizálni. A kriminek ugyanis, amennyiben crossoverek alkotórészeként jelenik meg, van néhány rendkívül hasznos és praktikus sajátossága. A rejtély révén folyamatosan ébren képes tartani az olvasó érdeklődését, a „whodunit” segítségével kézzelfogható lezárást tud adni a történetnek, ezenfelül pedig benne van a potenciál, hogy feszes keretet adjon egy másként csapongó narratívának. A krimiszál előnye, hogy a szerző csak mérsékelten bóklászhat el különböző kitérők irányába, és az olvasók számára már ismert műfajra támaszkodva könnyebbé válik az a feladat, hogy valami újat és szokatlant ismertessen meg a közönséggel.

Alapvetően úgy látom, hogy a krimi, éppen a maga sajátos műfaji kötöttségeinek köszönhetően, afféle mankóként és kapaszkodóként van jelen a crossoverekben. Amíg a szerzők úgy érzik, szükségük van erre a támaszra, nem is fog eltűnni.

► **Könyveiben nemcsak krimikről, hanem krimiparódiákról is szívesen ír. Ebben a műfajban kik a kedvencei? A krimi megítélésében, egyes művek kanonizációjában milyen szerepet játszanak a paródiák?**

✓ Bevallom, a paródiák tekintetében meglehetősen konzervatív az ízlésem. Stephen Leacock és Karinthy Frigyes azok, akiket mindenképpen kiemelnék. Érdekes egyébként, hogy Leacock fordítója Karinthy volt, még pontosabban ő volt az, aki „magyarra írta” az első magyar nyelvű kiadás, a Magyar Elektronikus Könyvtárban is megtalálható *Humoreszkek* tanúsága szerint. Éppen ezért jó lenne egyszer eredetiben is elolvasni a kanadai író *A két Edwardját* vagy a *Gertrud, a nevelőnőt*, hogy végre megtudjuk, a fordításban mettől meddig tart Karinthy és mettől meddig Leacock... (Ehhez azonban még erőt kell gyűjtenem. Akkor is egy világ omlott össze bennem, amikor megtudtam, hogy a szintén Karinthy által fordított *Micimackó Tigrise* az eredetiben nem is mond olyat, hogy „Heő... fu”).

A magyar olvasóközönség számára Karinthy *Így írtok ti-je* számos szempontból megkerülhetetlen, nem csoda, hogy Ottlik *Iskola a határon*-jában és Kosztolányi *Édes Annájában* egyaránt megjelenik – egyikben sem említik a címét-szerzőjét, de mindkét esetben félreértés nélkül beazonosítható. Amit pedig a Conan Doyle-paródiában művelt, sokadik olvasásra is mindig újra megneveztet. Benne van minden, ami kell: a nevetséges álruhák, a detektív Hülye Barátjának ájult csodálata, a detektív teljesen légből kapottnak látszó és még csak ki sem fejtett dedukciós agyfutamai, minden.

► **Ha már a kánonok szóba kerültek: írásaiban többször is említi a moly.hu nevű oldalt mint a kanonizációs folyamat egy új állomását. Milyennek látja az oldal működését?**

✓ Leginkább azt mondanám, hogy távolról nézem, de egyáltalán nem rosszálló tekintettel. Nem az én felületem, én azért mégiscsak más platformokat használok az olvasók-hallgatók elérésére, de fontosnak tartom, hogy van. Kanonizációs műhelynek – éppen a közösségi működés sajátosságai miatt – nem nevezném ugyan, de alternatív kanonizációs útvonalnak tekinteni, azzal feltehetőleg nem járunk messze a valóságtól. Moly.hu, könyves blogok, olvasókat tömörítő facebook-oldalak – egy kis túlzással ez afféle vadromantikus meseerdő, ahol a legkisebb fiú (vagy lány) is megkaphat-

ja a lehetőséget arra, hogy levágja a sárkányok fejét. Az akadémiai szféra ugyan képes olyan minőség-ellenőrzési sztenderdek bevezetésére és alkalmazására, amelyekre ezek a felületek nem, de ezzel egyúttal meg is köti a saját kezét.

Az, hogy vannak alternatív útvonalak a kanonizáció felé, szemben a klasszikus akadémiai és kritikai kanonizációs műhelyekkel, nem azt jelenti, hogy bármelyik is fölöslegessé válhatna. Nem a *vagy*, hanem az *is* a kulcsszó. Nagyon csábító lenne például úgy beállítanom most magam, mint afféle tudományos útonállót, aki csakazértse foglalkozik olyasmikkel, amiket elvárnának tőle, de bizony a disszertációm nem a krimikből, hanem a hetvenes évek romániai magyar irodalmának nemzedékváltó vitáiból írtam, tízoldalas bibliográfiával, nyolcszáznál több lábjegyzettel. Meg is jelent. Kaptam is rá igen jó kritikákat. Mégis, ha valahol valamiért interjút készítenek velem, általában a krimikkel kapcsolatos munkásságom miatt történik. Talán éppen azért, mert nem professzori pulpitról szónokolok ezzel kapcsolatban, tiszteletre méltó kaporszakállamat vakargatva, hanem ilyenkor mindig olvasó is vagyok, kíváncsi, mohó, mindenevő, és sokkal nagyobb rokonságot érzek más olvasókkal, mint egy elvont tudományos elvárásrendszerrel. Ráadásul elég jól tudom, mi mindenre képesek az olvasók. Nem vagyok ezzel egyedül, Sir Arthur Conan Doyle is megtudta. Neki még Sherlock Holmest is muszáj volt feltámasztania miattuk.

SIMONYI EMŐ, Rio de Janeiro, 1986

